

УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС: ЗМІНИ МАЙЖЕ БЕЗ ЗМІН

Олександр Пономарів

*доктор філологічних наук, професор Київського національного
університету імені Тараса Шевченка*

Після кількох правописних комісій створено останню – 17 червня 2015 року (далі УНК). У складі цієї комісії було дві третини мовознавців і немовознавців, які хотіли проводити зміни так, щоб нічого не міняти. Науковців, що намагалися повернути українській мові її національне правописне обличчя, була одна третина. Досить сказати, що в Українській національній комісії з питань правопису не було тоді ще живих відомих мовознавців, членів-кореспондентів НАН України Василя Німчука та Ніни Клименко, бо Василь Німчук очолював Правописну комісію, Робоча група якої в липні 1999 року підготувала й розіслала для обговорення «Проект найновішої редакції» «Українського правопису» (далі – Проект). У тому Проекті за основу взято правопис 1928 року, у виробленні якого брали участь видатні українські мовознавці, що з'їхалися до тодішньої столиці України Харкова з усіх частин розкиданої в той час по різних державах України. Підписав правопис міністр освіти Микола Скрипник.

На жаль, той перший соборний український правопис діяв лише з 1929 року до 1933 року, коли був брутально заборонений. Його творці були репресовані, а деякі самі вкоротили собі віку. Тобто правопис 1928 року є одним зі складників розстріляного Відродження. Правописні зміни, що відбувалися в 1946 та в 1960 роках за основну мету мали «забезпечити єдність з правописами братніх народів Радянського Союзу, особливо – російського» (Український правопис. – К., 1960. Передмова до першого видання. – С. 6.).

Дальше російщення українського правопису припинено наприкінці 80-х років минулого століття. У виданнях 1990 та 1993 років до правопису внесено окремі позитивні зміни, але вони не повернули йому українських національних засад.

Робоча група УНК на чолі зі Світлоною Єрмоленко більшістю в дві третини (як уже сказано) за основну мету мала те саме, що й творці правопису 1933 року – якомога менше відірватися від російської ортографії. Про це свідчила вся їхня поведінка, хоч так прямо вони не висловлювалися. Щоправда, в голови Робочої групи якимось вихопилося: «Нікуди ми від російської мови не подінемося». Тут я пригадав уривок із передмови до першого тому Етимологічного словника української мови академіка Олександра Мельничука: «З огляду на високий рівень освіти на Україні – в XVI–XVII ст. і на широке безпосереднє знайомство українських учених і культурних діячів того часу з грецькою і латинською писемністю є підстави припускати, що більшість тодішніх запозичень з латинської мови могла бути засвоєна українською безпосередньо. Пізніше значна частина іншомовних слів могла бути введена в літературну українську мову українськими культурними діячами безпосередньо з західноєвропейських мов, причому російська й польська мови могли стимулювати такі запозичення своїм прикладом, а могли й зовсім не впливати на них». Попри цю настанову керівника роботи над Етимологічним словником деякі укладачі все одно майже всі запозичення з інших мов подавали як такі, що прийшли

через російське посередництво. Либонь, у них було щось спільне з теперішніми членами Робочої групи УНК.

Трирічна праця над правописом закінчилася тим, що правило «дев'ятки» й далі не поширено на більшість власних назв. З іменників середнього роду із закінченням на **-о** і далі рекомендовано відмінювати тільки *пальто* й *ситро*, решта – невідмінювані. І далі потрібно писати *лавр* (лат. laurus), але *лауреат* (лат. laureatus «увінчаний лаврами»), *Фавн* (лат. Faunus – бог лісів, полів і звірів), але *фауна* (лат. Fauna – богиня лісів, полів і звірів); *артерія*, *колонія*, *матерія*, але *артеріальний*, *колоніальний*, *матеріальний* (замість *артеріяльний*, *колоніяльний*, *матеріяльний* і т.д.) – бо так у російській мові.

У родовому відмінку однини іменників третьої відміни на **-ть** з попереднім приголосним закінчення **-и** дозволено писати чомусь лише в художніх творах, а в іменниках четвертої відміни на зразок *імени*, *племени* про закінчення **-и** в родовому відмінку навіть не згадано. Відмінюємо чужомовні особові імена типу Альфред, Ернест, Роберт, але не відмінюємо Альфредо, Ернесто, Роберто, хоч маємо українські зразки: Данило, Кирило, Михайло, Дмитро, Павло. Але оскільки в російській мові немає чоловічих імен із закінченням **-о**, то й нам не можна відмінювати Альфредо, Ернесто, Роберто й под.

У Проєкті пропонувано в деяких словах перед приголосними **н** та **р** на початку слова писати **-и** (аби посилити фонемний статус цього звука). У Словнику за редакцією Б. Грінченка таких слів 99. Робоча група УНК залишила тільки *індик* (*индик*), *ірод* (*ирод*), *ирій*. Проте на черговому засіданні Робочої групи *індик* вилучили зі списку, бо це слово, мовляв, пов'язане з іменником *Індія*. Індик справді походить від *ravo indicus* „індіанський павич”, бо цього птаха завезено до Європи в XVI ст. з так званої Вест-Індії, тобто з Америки. Але яке це має значення, коли в більшості українських говірок назву птаха засвоєно саме в формі *індик*? Кожна мова підпорядковує чужомовні слова своїй фонетико-морфологічній системі. Маємо ж назву високого гатунку горілки *оковита*, досить віддалену фонетично від середньолатинського джерела *aqua vitae* (дослівно – вода життя).

У словах грецького походження грецьку тету (*th*) здебільшого передаємо через **-т**: антологія, астма, бібліотека, математика, теорема, Амальтея, Прометей, Текля, Тесея, Бористен і т. д. Але в нечисленних запозиченнях під впливом російської мови цей звук відтворено літерою **ф**. Проєкт пропонував тимчасові варіанти: анатема (анафема), етер (ефір), міт (міф), Атени (Афіни), Коринт (Коринф) тощо. Напівпозитивною ухвалою Робочої групи УНК є погодитися з цим, але на перше місце поставити варіанти з **ф**. В антропонімах у Проєкті пропонувано відповідно до **g** в мові-джерелі писати **г**, а відповідно до **h** – **г**: (*Вергілій*, *Вільгельм*), *Гегель*, *Гемінгвей*, *Гюго* й под. Робоча група пропонує варіанти, поставивши на перше місце зросійщені форми типу *Хемінгуей*.

Позитивна пропозиція Робочої групи УНК писати слово *пів* окремо в усіх випадках *пів години*, *пів дороги*, *пів яблука*, *пів Києва*. Цим встановлено єдине правило написання замість використовуваних досі трьох: *півгодини*, *пів-Києва*, *пів-яблука*. Добре, що нарешті Робоча група пропонує правильну форму кличного відмінка імени *Ігор* – *Ігорю!* (як усіх іменників м'якої групи – кобзарю, ковалю, лікарю). Відповідно потрібно запропонувати ім'я по багькові *Ігорьович* (як Василь – Васильович), а не *Ігорович*. Нарешті усунуто усталену помилку: пишемо *ін'єкція*, *об'єкт*, *суб'єкт*, *траєкторія*, тож і однокореневе *проєкт* запропонувано писати саме так, а не *проект*. Оце й усі позитивні зміни. Словом, у засіданнях Робочої групи УНК з питань правопису було багато дива, та вийшло мало млива.